

„A TERMÉSZET KÖNYVÉNEK ÚJRANYITÁSA”

tanulmány sorozat a klímasemleges Magyarország
elérésének megalapozásáról

Kerekes György

A KLÍMAVÁLTOZÁSÉRT VALÓ FELELŐSSÉG SZINTJEI
A közösségi és a regionális cselekvési lehetőségek
Magyarország számára

Budapest, 2020

Szerkesztői előszó

Magyarország 2020 júniusában a világon hetedikként törvényben rögzítette, hogy 2050-re (újra) elérni a klímasemlegesség állapotát, vagyis a „Ne árts!” parancsát követve csak annyi üveg-házhatású gázt bocsát ki a légkörbe, mint amennyit a természetes rendszerek el is tudnak nyelni. Kevesebb, mint harminc évünk van tehát arra, hogy a „damaszkuszi úton” visszaforduljunk és - táplálkozva többek között hagyományainkból, valamint az elődeink által leírt tanokból ember és természet viszonyára vonatkozóan - visszataláljunk egy olyan harmonikus állapotba, amely hosszú távon garantálja jól létünket. A mostanihoz képest a klímasemleges társadalmi és gazdasági működés ugyanis csak alapvető belső és külső változások árán érhető el, amelyben valamennyi-ünknek szerepe lesz. Sem kizárólag másoktól, sem önmagában a technológiától nem várhatjuk a megoldást. Ráadásul nem csak a gyorsuló éghajlatváltozás fenyegető folyamatának lassítására kell odafigyelnünk, bolygónkon számos más súlyos környezeti probléma is egyszerre jelentkezik; a biológiai sokféleség csökkenésétől kezdve a légszennyezettségen át a vízválságig. Ezért a klímasemleges átmenet folyamata egyben egy sokkal tágabban értelmezendő (vissza)útkeresést is kell, hogy jelentsen az ember és természet közötti harmónia állapotába. Nincs azonban sok időnk. A következő években eldől, hogy mindezen kihívásokra válaszul együttélésünk visszatál-e egy békés, mindkét fél számára gyümölcsöző útra, vagy a viszony végletesen megromlik.

Jelen tanulmány sorozat a 2020 áprilisában, az 50. Föld Napján megalakult **Green Policy Center** szakmai műhely bemutatkozó projektjéhez kapcsolódik. Ennek során elsősorban a keresztény-konzervatív szellemi körben kívánjuk előmozdítani az érdemi párbeszédet fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben. Célunk egy, az elméleti megalapozást szolgáló, a keresztény-konzervatív gondolkodás természettel kapcsolatos viszonyáról, gondolatairól, illetve az aktuális helyzetben is releváns álláspontjáról szóló tanulmány sorozat közreadása és az abban foglaltak további vitára bocsátása 2020 szeptemberétől kezdődően.

A tanulmány sorozat az adott kereteken belül átfogó képet kíván felvázolni a fenti alapvető kérdésekhez kapcsolódóan, többek között

- a konzervatív filozófia és a keresztény egyházak releváns tanításainak,
- a nemzetközi térben Magyarország szerepének és felelősségének,
- a biztonsági kihívásoknak és az arra adható válaszoknak,
- a hazafiasság és a természet védelme kapcsolatának, valamint
- a szélesebb értelemben vett fenntarthatóság kérdéskörének bemutatása révén.

Megjegyzés: A tanulmányok elkészítésére olyan szerzőket kértünk fel, akik saját területük kiváló ismerői és egyben markáns véleménnyel rendelkeznek. Bízunk benne, hogy a megfogalmazottak alkalmasak lesznek arra, hogy gyümölcsöző vitákat generáljanak a fenti fontos kérdésekben. Ugyanakkor a szövegek kizárólag azok szerzőinek véleményét tükrözik és nem tekinthetők a Green Policy Center álláspontjának.

A Green Policy Centerről röviden

A Green Policy Center zöldpolitikával foglalkozó szakmai műhely, melynek elsődleges célja, hogy előmozdítsa az érdemi párbeszédet a fenntarthatósági-, klímapolitikai- és egyéb környezetvédelmi ügyekben, annak érdekében, hogy Magyarország 2050-es klímasemlegességi célja megvalósulhasson.

A Green Policy Center munkája során hagyományos értékeken alapuló, innovatív ötletek, szakpolitikai javaslatok és kutatások készítését folytatja a műhely munkatársai, szakértői és a területükön elismert szakemberek bevonásával. Célunk az ökológiai válság és a klímasemleges, fenntartható társadalmi átállás kérdéseinek megvizsgálása és javaslatok kidolgozása. Konkrét megoldásokra és gyakorlati lépésekre van szükségünk ahhoz, hogy 2050-re Magyarország valóban klímasemlegessé és fenntarthatóvá válhasson és megőrizhessük hazánk természeti értékeit. Ennek mentén a Green Policy Center támogatja konkrét projektötletek azonosítását, kidolgozását, és megvalósítását az állami, a gazdasági és a civil szektor szereplői számára. Már most is látjuk, hogy a klímaváltozás hozzájárul a különféle már meglévő veszélyek megnövekedéséhez, amelyek hazánkat és Európát is fenyegetik, így fontos az ökológiai válság biztonsági kihívásaival is szembenéznünk. Ehhez a Green Policy Center kockázatelemzéseket, hatástanulmányokat és szakmai javaslatokat készít, hogy gyermekeinket a következő évtizedekben is biztonságban tudhassuk.

A Green Policy Centert olyan fenntarthatósággal és éghajlatváltozással foglalkozó szakemberek alapították, akik széleskörű közigazgatási és üzleti tapasztalattal rendelkeznek a hazai és nemzetközi fenntarthatósági és klímapolitikai kihívások feltérképezésében és kezelésében. Közös bennünk a tenni akarás egy modern zöld megoldásokon nyugvó, klímasemleges és fenntartható Magyarország létrehozása iránt. A szakmai műhely munkatársai többéves tapasztalattal rendelkeznek klímapolitikai és fenntarthatósági tanácsadásban és stratégiaalkotásban a köz- és magánszférában egyaránt. Részt vettek hazai és nemzetközi stratégiák, cselekvési tervek, jogszabályok és projektek megalkotásában, értékelésében. Széleskörű kapcsolatrendszerrel rendelkeznek mind a magyar, mind a nemzetközi fenntarthatósági körökben, így a felmerülő környezeti kihívásokra megalapozott és sokszínű megoldásokat tudnak adni.

Ajánlás

Legyen szó morálfilozófiáról, jogtudományról vagy közgazdaságtanról, a felelősségi kérdések a környezet ügyével kapcsolatos gondolkodás számára mindig is kiemelt jelentőséggel bírtak. A XX. század második felének vonatkozó diszciplínái (különös tekintettel a környezetgazdaságtanra és a környezetjogra) pedig jórészt abból a régi-új felismerésből születtek, hogy a globális ökoszisztémát egyre intenzívebben befolyásoló és azt egyre inkább „saját képére” formáló, ezáltal az antropocén korába átlépő ember milyen felelősséggel viseltetik önnön tevékenysége következményeiért.

A felismeréssel manapság már viszonylag kevés probléma adódik – a következtetések levonásával és (főleg) a gyakorlati megvalósítással annál inkább. A szennyező fizet alapelve alkalmazásának buktatói; a fejlődő országokba irányuló, majd ott a radarról lekerülő globális veszélyeshulladék-export; komoly lokális hatásait évtizedekig is könnyedén produkáló historikus szennyezések – a lista szinte vég nélkül folytatható. A klímaváltozásért való felelősség vizsgálatánál a képlet különösen bonyolult, mivel egy olyan foglydilemmával van dolgunk, aminek központi kérdése a fogyasztói társadalom paradigmájának megkérdőjelezése nélkül aligha válaszolható meg és ahol egyfelől egy már előállt helyzetre kellene megfelelő reakciót adnunk, másfelől viszont az egyenlet számtalan szereplője számára a paradigmához való ragaszkodás és a gazdasági fejlődés igénye érthető társadalmi és politikai szükségszerűség.

Kerekes György ezért nem kis feladatra vállalkozik, amikor a klímaváltozásért való felelősség szintjeit teszi vizsgálatá tárgyává. Ahogy maga a szerző fogalmaz: „Ha megpróbáljuk rendszer szinten kezelni a kérdést, egy kacsaringós és csapdákkal övezett út áll előttünk.” Össztársadalmi szinten semmi garancia nincs arra, hogy minden vargabetűt problémamentesen be tudunk venni és minden kelepcét el tudunk kerülni, ugyanakkor Kerekes György írása fontos támpontokat nyújt ahhoz, hogy visszataláljunk egy olyan pozitív, a szerző által is megidézett burke-i társadalmiszerződés-elven nyugvó, empátiaalapú jövőképhez, amire nagyobb szükségünk van, mint valaha.

Vagy ahogy Luther Márton mondta volt: „Ha tudnám is, hogy holnap elpusztul a világ, még akkor is ültetnék egy almafát.

dr. Vajda Péter
Szenior környezetvédelmi szakértő
Energiaközösség Titkársága

Kivonat

A földi éghajlat és a bioszféra dinamikus egyensúlyi állapotban van: állandó anyag- és energiaáram jellemzi, szinte minden eleme folytonosan megújul, mégis egészen drasztikus hatásokat kibírt már az elmúlt 4-5 milliárd évben. Most, döntően az emberi behatásnak köszönhetően, egy nagy sebességű változás billenti ki a Föld klímáját. Nem tudjuk a rendszer mekkora változást visel el úgy, hogy ne veszítse el végleg a képességét a dinamikus egyensúly visszaállítására. Az emberiség ezért azzal szembesül, hogy felelős egy olyan károkozásért, amely nemcsak a múltban és a jelenben, de a jövőben is súlyos negatív hatásokkal jár.

A felelősség és a helyreállítás kötelezettsége civilizációnkban régen körüljárt fogalom, de ha a jogi logikát végigvisszük, akkor több csapdába is beleeshetünk: az egyéni felelősség túlhangsúlyozásába, az államok napi geopolitikai érdekeinek ütközésébe, a globális szint alacsony hatékonyságába, vagy a multinacionális cégek „illékonyágába”. Két olyan együttműködési szintet találhatunk, ahol a felelősséget pozitív, cselekvő oldalról lehet építeni: a kisközösségek (kistelepülés, lakóközösség, egy tevékenység köré szerveződő csoportok) és a regionális együttműködések szintje.

Magyarországon most kezdünk ráébredni, hogy a közigazgatás minden szakpolitikai stratégiájának megvalósításakor (legyen az egészségügy, kultúra, mezőgazdaság vagy iparpolitika) felmerül a klímaváltozás mint probléma. Ezért a klímapolitikának valóban széles hatókörű, horizontális politikának kell lennie. A nemzeti érdek (amely nem esik egybe a magyar állam érdekével) is könnyebben megjelenhetne egy ilyen horizontális vetületben: egy olyan közösségi indíttatású célrendszer, amely a klímaváltozás káros hatásai elleni küzdelmet és a szükséges alkalmazkodást orientálja.

1.

Az amerikai hódok egész patakok folyását megváltoztató várai, az erdei elefántok századokon át használt ösvényei, a többméteres hangyabolyok és a természetes óriási várai mind példák arra, hogy az állatok egy része, különböző tudatossággal, de sikeresen alakítja át nagy léptékben is a környezetét, befolyásolva az élőhely mikroklimáját. (Arra persze csak az óceánok algái voltak képesek, hogy az egész bolygót átalakítsák, azzal, hogy sok százmillió év alatt fotoszintézisük melléktermékeként oxigénben dús környezetet hozzanak létre.)

Az emberi fajnak valószínűleg szintén adottsága az a határtalan lelkesedés, amivel szűkebb és tágabb környezetét igyekszik saját igényei szerint megváltoztatni. Kipling így parodizálja a folyamatot állatmeséiben: *„Vad volt persze az ember is. Rettenetesen vad volt. Nem is lett szelidebb addig, amíg nem találkozott az asszonnyal. És az asszony azt mondta neki, hogy nem akar úgy élni, mint az ember, olyan vad állapotban. Keresett egy szép, száraz barlangot alvóhelyül a nedves lombcsomó helyett; és tiszta homokot hintett a barlang fenekére; és szép tüzet rakott fából a barlang hátuljában; és a barlang száján egy vad ló szárított bőrét - a farkát lefelé lógatva - akasztotta keresztbe.”*

Azért is idéztem a fenti mesét, hogy látható legyen: a természet átalakításának folyamata korántsem az ipari forradalommal kezdődött. Az a korszak csak ráébresztette az embereket arra, hogy akár örökre is elveszhet valami, így filozófusok és regényírók, tankönyvszerzők és politikusok elkezdtek a „romlatlan őskorról” és más hasonlóról képzelegni. Pedig már az ókorban sikerült az egymást követő birodalmaknak eltüntetniük az őshonos keménylombú erdőket, és nekünk, magyaroknak is köszönhetően a Tisza völgyében foltokban is alig maradt valami az erdős sztyeppből, ahol az a bizonyos szarvas elbújhatott volna.

Egy idei interjúban Andrásfalvy Bertalan egy nagyon fontos, de ritkán emlegetett tényre hívja fel a figyelmet, ami napjainkig meghatározza Magyarország gazdasági lehetőségeit: „A 13. században meginduló marhaexport volt az, ami komoly érdekellentéteket teremtett a ne-

---

¹ R. Kipling: Just so stories, The Cat That Walked by Himself

messég és a parasztság között. A nagyállattartáshoz legelők kellettek, melynek következtében pusztává tették az Alföldet. A történelemkönyvek ma is azt írják, hogy azért jöttek a honfoglaló magyarok a Kárpát-medencébe, mert itt az Alföldön a nagyállattartó életmódhoz szükséges szteppék voltak. Ez azonban nem igaz.”² Így alakult ki az a rövid fűvű, száraz pusztá, amelynek ökológiai értelemben vett törékenységét a XIX. század folyószabályozásai csak növelték. A Hortobágy vagy a Homokhátság elsivatagosodása valós veszély, de nemcsak az utóbbi néhány évtized klímaváltozása okozza.

A környezet- és éghajlat átalakítása az ipari forradalom elindulása óta csak egyre hatékonyabb lett, a folyamatot kívülről szemlélve úgy tűnik, nem tudunk szén-dioxid kibocsátás növekedése nélkül fejlődni. A jó pásztor alakja azonban nem véletlenül jelenik meg annyiszor kultúránkban: A Ter 21,33: szerint Ábrahám, noha pásztorokodással és állattenyésztéssel foglalkozott, mégis faültetvényt telepített Beérseba mellett. (A botanikusok szerint valószínűleg tamariszkusokat.) A bibliai példa is arra utal, hogy egyértelműen lehetséges aktív cselekvéssel a kedvezőtlen folyamatokat megállítani, megfordítani, és ahogy a hosszú távra tervező gazda, csak annyit elvenni, amennyit vissza is tudunk tenni.

2.

Az emberi test normális állapota, a homeosztázis a belső környezet dinamikus állandóságát jelenti³: aminek lényege, hogy nem állandó, hanem folyamatos változásban tartja fenn az egészséges egyensúlyt. Az emberi test folyamatos változásban van: egyrészt kívülről tápanyagot (energiát) visz be, másrészt vizet és más anyagokat veszít, sejtjei folyamatosan osztódnak és elpusztulnak, az egész rendszer mégis meglepően nagy külső behatásokat (sérülések, kórokozók, stressz) képes elviselni az egyensúly fennmaradásával.

Földi éghajlat és a bioszféra hasonló dinamikus egyensúlyi állapotban van: állandó anyag- és energiaáram jellemzi, szinte minden eleme folytonosan megújul, mégis egészen drasztikus behatásokat is kibírt már az elmúlt 4-5 milliárd évben. Most – döntően az emberi behatásnak köszönhetően – egy nagy sebességű változás billenti ki a Föld klímáját. Nem tudjuk, hogy mekkora változást visel el a rendszer úgy, hogy ne veszítse el végleg képességét a dinamikus egyensúly beállítására, ahogy azt sem tudjuk, hogy az új egyensúly minőségileg mennyiben tér el a korábbitól. (Kérdés például, hogy néhány Celsius fokos globális felmelegedés milyen irányban befolyásolja a Föld növényzetének növekedési képességét.)

Látható, hogy rövid távon az éghajlatváltozás folyamatát nem tudjuk megfordítani: azért érdemes a változás sebességét lassítani, a felmelegedést tompítani, hogy a bolygó ökoszisztémájának egyensúly-helyreállító képessége megmaradjon.

² <https://vasarnap.hu/2020/03/30/andrasfalvy-trianon-nem-csupan-az-első-világhaboru-kovetkezmenye/>

³ <https://hu.wikipedia.org/wiki/Homeoszt%C3%A1zis>

3.

A jogászok képesek nagyon tömören megfogalmazni a felelősség kérdését: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.” – mondta ki a korábbi magyar Polgári Törvénykönyv. A klímaváltozással kapcsolatos vitáknak is visszatérő eleme a felelősség: de csak a kár ténye tűnik biztosnak. Mert nem egyértelmű, hogy kinek a cselekedete okozta a megindult felmelegedést (ahogy láttuk, ráadásul ennek messzire vezető történelmi vetülete is van), ahogy az sem, hogy jogellenes lett volna ez a cselekedet.

A felelősség olyan teher, ami alól minden cselekvő (legyen egyén, cég vagy állam) igyekszik valamilyen módon szabadulni. Ha megpróbáljuk rendszerszinten kezelni a kérdést, egy kacskaringós és csapdákkal övezett út áll előttünk:

Első csapda – Az egyéni felelősség túlhangsúlyozása

Nem kérdés, hogy mind a nyolcmilliárd embernek, (szabad akaratot feltételezve), van valamilyen lehetősége saját karbonlábnyomát csökkenteni, részt vállalni a klímaváltozás folyamatainak megfékezésében. Nem osztható el azonban ez a felelősség egyenlően: a napi 3794 liter édesvizet felhasználó kaliforniai háztartás nem ugyanazt kell, hogy tegye, mint a 38 literrel gazdálkodó kongói.⁴

A felelősségérzés motivációt jelenthet a viselkedésváltozásra, de emellett két fontos tényező határozza meg, hogy a környezettudatos cselekvés eredményes lesz-e: az embereknek el kell hinniük, hogy valóban tudnak változtatni a viselkedésükön, például valóban csökkenteni tudják fogyasztásukat, illetve hinniük kell abban is, hogy ez az új viselkedés, a kevesebb fogyasztás megfelelő eredményeket (a környezeti problémák megoldódását, csökkenését) hozza majd.⁵

⁴ <https://www.worldometers.info/water/>

⁵ https://chikansplanet.blog.hu/2018/10/11/rajtunk_is_mulik_a_klimavaltozas_kiderult_hogy_hogyan_velekednek_errol_az_emberek

Az egyéni felelősség túlhangsúlyozása leginkább a nagyvállalatoknak áll érdekében: a bűntudat az egyik oldalon (pl. ha pámlaolajat fogyasztok, az orángutánok kipusztulnak), a tenni akarás a másik oldalon (ha növényi húspogácsát eszem, megmentem a Földet a klímaváltozástól) ugyanazt a hatást éri el: nagy energiájú érzelmeket generál, ami irracionális fogyasztási döntésekben ölt testet.

Második csapda – Greenwashing

A greenwashing kifejezés Jay Westerveldtől (1986) származik, magyarul legjobb fordítása talán a vállalatok „zöld álcája”. Számptalan példát lehet hozni az üzleti világból, főként multinacionális nagyvállalatok, de sajnos egyre inkább kisebb cégek köréből is, hogy több pénzt költenek zöld kommunikációra, mint ténylegesen környezetbarát gyakorlatra. Elhítetik a fogyasztókkal, hogy felelős vállalatként működnek, de a kommunikációban megjelenő zöld állítások vagy nem igazak, vagy hatásuk elhanyagolható.⁶

Az első csapdánál láthattuk, hogy az egyéni felelősség túlhangsúlyozása éppen ezeknek a zöld álca mögé bújt cégeknek az érdeke: a fogyasztók a valóságban nincsenek abban a helyzetben, hogy ellenőrizzék a gyártók és szolgáltatók hátterét, így döntéseiket érzelmi alapon, a kommunikációs technikák áldozataként hozzák.

A globális kapitalizmus egyik legnagyobb veszélye pont abban áll, hogy a multinacionális vállalatok fölött nincsen hatékonyan örökös rendszer: a jog eszközeivel még mindig leginkább az államok tudnak élni, a fogyasztók kezében csak az egyéni döntésük van.

Elméletileg a greenwashing jogellenes tevékenység, a magyar szabályozás szerint is minimum a fogyasztók rosszhiszemű megtévesztéséről van szó, a gyakorlatban persze még nem nagyon született olyan ítélet, amely kifejezetten a zöld álca felvétele miatt büntetett volna céget. (Leginkább azok a vállalatok kapják a büntetéseket, amelyek kifejezetten egészségesnek állítanak be jó esetben csak hatástalan termékeket.)

Harmadik csapda – A tudomány csapdája

Milan Kundera azt írja a Halhatatlanságban, hogy Goethe volt a XVIII-XIX. század fordulóján az utolsó olyan európai, aki még úgy érezhette, hogy birtokában van mindannak, amit abban a korban tudomány és művészet jelentett: kémiai és anatómiai felfedezéseket tett, saját szemével látta az itáliai reneszánsz hagyatékát, maga rúgta be a romantika motorját és testesítette meg a klasszicista embereszményt. Kétszáz évvel később a legkiválóbb tudósoknak, kiemelkedő művészeknek sincs meg a legkisebb esélye sem arra, hogy átfogó képük legyen akár csak egy nagyobb diszciplináról.

Érdekes módon a klímaváltozás és a tudomány kapcsolata két oldalról is csapdát rejt: nagyon könnyű a tudományos eredményeket nem komolyan venni, és ugyanennyire veszélyes vakon bízni abban, hogy a fejlődő technológia majd megoldja a problémákat magától.

A klímaváltozással kapcsolatban elképesztő mennyiségű kutatás eredménye látott napvi-

⁶ https://csrmenterek.blog.hu/2017/12/15/greenwashing-_a_vallalatok_zold_alcaja

lágot az elmúlt 10 évben, a széles értelemben vett közvéleményhez azonban sokszor az jut el, hogy a tudományos konszenzus bizonytalanságot jelent. A valóságban az a tény, hogy a kutatók 97%-a állítja, hogy az emberiség szén-dioxid és más üvegházhatású gáz kibocsátása okozza a klímaváltozást, nem azt jelenti, hogy az állítás 97% eséllyel igaz, hanem hogy a tudományos kutatás és publikálás szabályai szerint elvégzett vizsgálatok egybehangzóak.

Jogosan felmerülő kritika persze a tudományos közösség felé, hogy az eredményeket, különösen a jövőre vonatkozó modellszámításokat, nem képesek a társadalom felé egyértelműen közvetíteni. Véleményem szerint valóban szükség van olyan szereplőkre (akár tudósokra, akár más közszereplőkre), akik ezt a feladatot felvállalják és el tudják látni.

Ritkábban esik a reflektorfény azokra, akik azt gondolják, hogy az egész klímaváltozással kapcsolatos probléma-görgeteget meg lehet oldani technológiai fejlesztéssel, innovációval. Az emberek – kicsit Goethe koránál leragadva – hajlamosak azt hinni, hogy egy nagy felfedezés, egy nagy áttörés majd mindent megold. Itt is arra van szükség, hogy az innovációval foglalkozó szakemberek ne misztifikálják túl szerepüket, világosan látható legyen, hogy egy-egy apró technológiai előrelépés is milyen tetemes idő- és anyagi ráfordítást igényel.

Negyedik csapda – A geopolitika

Nemcsak az egyének és a vállalatok, de az államok maguk is szeretnék a „felelős” (=bűnös) szerepéből kitörni. A globalizált kapitalizmus korában nagyon könnyű egy másik államot megjelölni felelősként (pl. a legnagyobb kibocsátót, Kínát), de az érvelés könnyen öngólhelyzetbe megy át, mondjuk amikor Kína azzal érvel, hogy az ipari forradalom kétszáz éve alatt Nyugat-Európa kényelmes gazdagságot ért el, miért ne lehetne erre a kínai népnek is joga? A geopolitikai érdekek, a globális kereskedelem szabályozása a klímaváltozás problémáját nagyon gyorsan háttérbe szorítja, illetve a témát magát is geopolitikai hadászati eszközzé teszi. Ebből a csapdából, úgy tűnik, az államok borzasztó nehezen tudnak kibújni.

Ötödik csapda – A globális szint létezésének kérdése

A klíma természetesen globális, a Földnek, mint égitestnek van saját atmoszférája, annak pedig egy dinamikus egyensúlyi állapota. Az emberiség a Föld klímájára hatással van, magának az emberiségnek viszont nincsen olyan cselekvési rendszere, amely közvetlenül globális szintre hatna. Nincs az egész Földön működő döntéshozatali rendszerünk. A globális szintű cselekvéshez legalább két nagy problémát meg kellene oldani:

- A nagy multilaterális nemzetközi egyezmények egyikét sem sikerült megalkotni úgy, hogy a teljes Földet lefedje, és nem sikerült olyan célokat megfogalmazni, amelyeket az emberiség, mint közösség döntő többsége elfogadna.
- A nemzetközi jognak hagyományosan az államok az alanyai. Szükséges lenne a multinacionális cégeket globális szinten szabályozni, különben a nemzeti szabályokat kijátszva továbbra is képesek lesznek a kibocsátásukat magas szinten tartva nagy profitot elérni.

4.

A fenti csapdából kifelé vezető út a cselekvés olyan szinteken, ahol hatékonyan lehet fellépni, és amelyek nem terheltek más, a cselekvést akadályozó kötelezettségekkel.

Két olyan szerveződési szint van, amelyről aránylag kevés szó esik a klímaváltozás kapcsán, bár a klasszikus környezetvédelmi mozgalmak idején (a 70-es, 80-as években) számos jó példát sikerült már megvalósítani.

1. Kisközösségek szintje

Az egy településen lakók, egy adott helyhez kötődők (pl. egy tó körül horgászók) sokszor meglepően hatékonyan tudnak fellépni a közvetlen környezetük érdekében. Némiképp paradox módon talán azért, mert sem jogi, sem igazgatási értelemben nincsen státuszuk – ami azt is jelenti, hogy ellentétben egy település képviselőtestületével vagy egy cég munkavállalóival, nincsen rájuk szabott, és cselekvési lehetőségüket korlátozó szabályozás. Nem érzem véletlennek, hogy a kisközösségi szinten megvalósuló környezet- vagy klímavédelmi akciók nem régóta bejegyzett, nagy taglétszámú egyesülethez, hanem sokkal lazább, egy-egy célért létrehozott társadalmi szervezethez kötődnek.

Az elmúlt években is számtalan példát lehet hozni sikeres tiltakozásra (pl. fasorok, árvízi erdők megmentése) vagy közösségi akciókra (pl. tiszai hajós hulladékgyűjtés). Magyarországon különösen látványos ennek a szintnek a jelentkezése, amely mintha újra és újra meglepné a nagyvállalatokat és a közigazgatás döntéshozóit. (Ez látható például az elmúlt hónapokban kitartóan küzdő tataiak és a híres tó mellé szállodát tervező nagyvállalat – és az önkormányzat – küzdelmei során is.)

2. Regionális szint

Egy folyó vízgyűjtő területe, egy beltenger partjainak összessége, egy vonuló faj útvonala mentén található államok – különböző példák arra, hogy a regionális szint a valóságban is létezik, nem politikai konstrukció.

Ez a szint a kisközösségekhez hasonlóan pont azért lehet sikeres, mert a jogilag szabályozott nemzetközi rendszerben nem nagyon létezik. A Száhel-övezet peremén több ezer kilométer hosszan együttműködő államok erre a feladatra nem hoztak létre struktúrát, a Tisza vízgyűjtő területe sem egész országokat érint.

A regionális szintű megoldások keresése a hagyományos keretek között működő törvényalkotót is szokatlan megoldásokra sarkallja: a 2019-es nagy indonéz erdőtüzeknek (amelyeket jórészt a pálmafa-ültetvények égetése okozott) gyakorlatilag azzal lett vége, hogy a maláj törvényhozás kimondta, hogy a maláj tulajdonban lévő cégek másik országban végzett illegális tevékenysége (a legtöbb indonéz ültetvény maláj cégeké) a maláj törvények szerint büntethető.

Magyarország érdeke, hogy környezeti problémáival legalább Kárpát-medence szintű regionális együttműködés keretein belül küzdjön meg.

5.

A Covid-19 járvány első hullámának idején sokan adtak hangot annak a reményüknek, hogy a pandémia megfordítja a globalizációt, ami a klímaváltozás folyamatát is lassítja majd. A tavasz óta eltelt fél évben egyre kevesebb jele látszik annak, hogy tartós változás állna be a világgazdaság folyamataiban.

„Túlzott globalizáció” – írta Regős Gábor a Századvég elemzője néhány hónappal ezelőtt arra kérdésre válaszolva, hogy a gazdaságot miért rengette meg a pandémia annyira az első hullámban.⁷ Az index.hu cikke március 31-én már címében is azt jelezte, hogy „A járványnak egyszer vége lesz, de a világ nem lesz többé ugyanolyan.”⁸

Valószínű, hogy minden tényleg nem fog visszatérni a 2019-es állapotokhoz a világgazdaságban, de a globális szabadkereskedelem valóban nagyon hatékony – a nagyvállalatok számára mindenképpen, ezért a globalizáció folyamata sem fog visszafelé fordulni. Hiába járták körbe a képet a világok tavasszal Kínától Olaszorszáig a tiszta levegőről és vizekről, a kínai légszennyezés már lényegében visszatért az egy évvel ezelőtti szintre. Ami talán változik: testközelből megtapasztalhatta egy új nemzedék, hogy mi az, amire vágyik. A célkitűzések egy picit konkrétabbak lehetnek.

⁷ https://hvg.hu/360/20200330_A_koronavirus_tanulsagai_avagy_mi_lesz_az_evtized_devizahitele

⁸ https://index.hu/gazdasag/2020/03/31/hogyan_valtozik_meg_a_vilag_a_koronavirus_utan/

6.

2020 őszének egyik fontos híre, hogy Hszi Csin-ping, Kína elnöke bejelentette, hogy a világ legnagyobb népességű, és a legnagyobb szén-dioxid kibocsátású országa 2060-ra el fogja érni a karbonsemlegességet. Az ember első reakciója, hogy a hangzatos politikai semmitmondás kiváló példája ez a bejelentés. Az Európai Unió hasonló módon viselkedik, csak mivel nincs teljhatalmú vezetője, különböző stratégiai dokumentumokban jelenti ki, hogy 2050-re kevesebb szén-dioxidot fog kibocsátani, mint amennyit a légkörből kivon (szénelnyelőkben, vagyis talajban, erdőkben, óceánokban, vagy addig üzembe helyezett mesterséges szénelnyelőkben elnyelet). Sőt, nagyon ambiciózusan már azon folyik a vita, hogy 2030-ra a jelenlegi 40%-nál magasabb szén-dioxid kibocsátás-csökkenést vállaljon a közösség (az Európai Parlament szeptemberben 60%-ról foglalt állást, az Európai Bizottság 55%-ban gondolkodik).

Politológiai ízlés kérdése, hogy az Európai Uniónak vagy Kínának higgyen az ember, optimistán várhatja mindkét kijelentés teljesülését (és hogy az Egyesült Államok majd presztízs kérdést csinál belőle végül és jobbról előzi a fenti riválisokat), vagy pesszimistán legyint a konkrét politikusokon már nehezen számonkérhető ígéretekre.

Bő tizenöt év közigazgatási tapasztalat után arra szeretnék rávilágítani, hogy a látványos célkitűzéseknek a legkevésbé látható értelme, hogy valamilyen – távoli, de nem lehetetlen – célt tűz ki a teljes államigazgatás elé. A jogalkotásban lehet zsinórmértéknek használni, a jogalkalmazásban hivatkozni rá: a közigazgatási működésnek egyszerűen szüksége van ezekre a stratégiai célokra.

A célok távolban történő elhelyezése azonban nem helyettesítheti az azonnali cselekvést: van egy sor azonnal végrehajtható cselekvési javaslat minden kormányzat asztalán, az államokon, a politikán ezek megtételét lehet és érdemes számonkérni.

7.

A politikai és közigazgatási döntéshozók lassan kezdenek ráébredni, hogy a klímaváltozás problémájával minden szakpolitikai stratégiaalkotás során szembe találkoznak: néhol kivont karddal jelenik meg (pl. élelmiszerbiztonság), másutt álruhában (pl. kultúrpolitika), de a következő évtizedekben megkerülhetetlenül ott lesz minden asztalon.

Magyarországon először és legérzékenyebben talán a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart érinti, érintette az éghajlat minden elemének a korábbi átlagostól való megváltozása. A csapadék eloszlása és intenzitása az utóbbi húsz évben sehogyan sem illeszkedik a huszadik században mért átlagokhoz. (pl. Az idei év a harmadik egymást követő aszályos tavaszt hozta, de a nyár második fele nagy mennyiségű csapadékkal volt jellemezhető.)

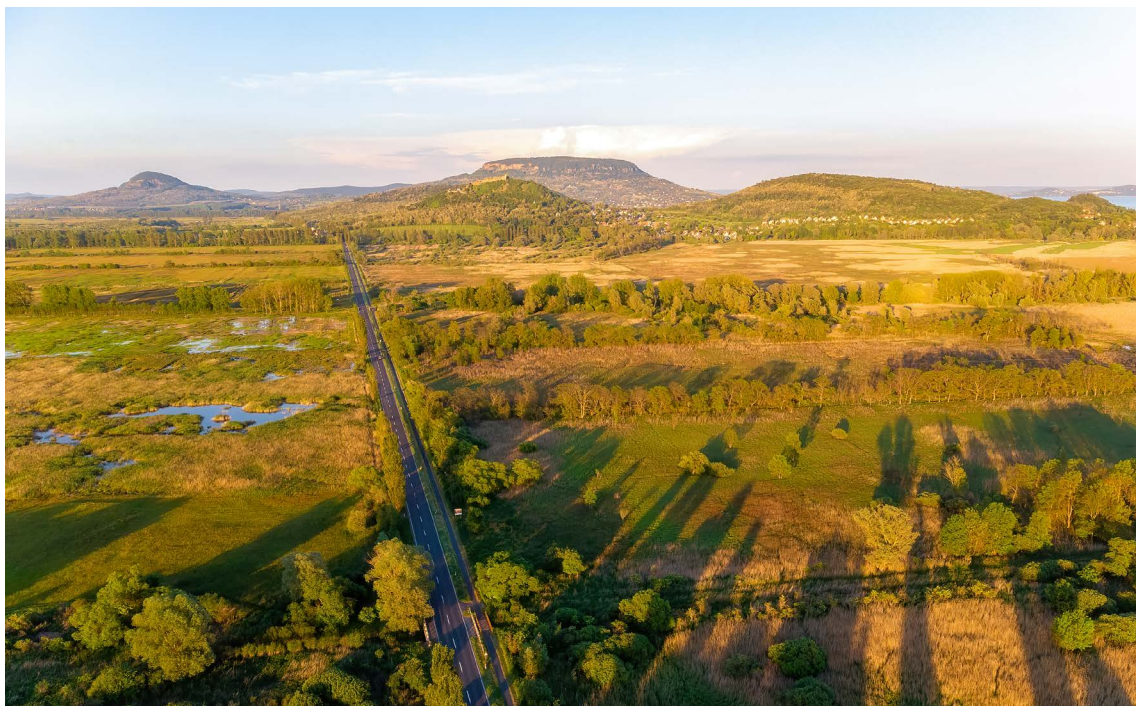
Az energiaellátás és termelés egyértelműen a kibocsátás-csökkentési célok alá rendelődik a következő években: az uniós (egyre ambiciózusabb) célértékek eléréséhez az energiatermelésben egyre több megújuló energiaforrást (és valószínűleg atomenergiát) kell igénybe venni, másrészt az energiahatékonyság területén kellene ugrásszerű javulást elérni. Magyarországon ez utóbbi terület mintha kicsit kikerült volna a reflektorfényből, de a lakossági fogyasztás (ingatlanok) és az ipari termelés területén is jelentős megtakarítás lenne elérhető célzott beruházásokkal. Az energiatermelés és a klímaváltozás viszonya természetesen nem egyirányú, a megváltozott hőmérsékleti mintázatok miatt (pl. gyakoribb nyári hóhullámok, egymást követő enyhe telek) arra kell felkészülnie a rendszereknek, hogy a nyári fogyasztási csúcsok a nagyobb hűtésigény miatt magasabbak lehetnek, mint a téliek.

Az egészségügy, mint szakpolitika sokkal szerteágazóbban kapcsolódik a klímaváltozáshoz. Egyrészt van egy közvetlen hatás: a levegőtisztaság, a nyári hóhullámok, a terjedő trópusi betegségek⁹ azonnal veszélyeztetik az emberek nagy csoportját, amire az egészségügyi ellátórendszernek fel kell készülnie, de vajon az Alaptörvényben garantált egészséges környezethez való jogunk mennyiben jelent az állam felé kötelezettséget a jövőbeni kedvezőtlen folyamatok elhárítása irányába?

Mostanában sok szó esik a magyar kultúra megvédéséről. A klímaváltozással a magyar kultúra sarokkövei, a paraszti életből merített örökségünk, Petőfi és Arany Alföldje, a pannon táj, a tokaji borvidék – minden, ami természet a kultúra mögött van, veszélybe kerül. A Kárpát-medencében amúgy sem különül el „őstermészet” és kultúrtáj: nincsen olyan négyzetkilométer erdő vagy rét, amelyet ne emberi ráhatás tett volna olyanná, amilyenek ma látjuk (Az őserdőnek nevezett mátrai bükkösök is valójában 150-200 éve ültetett erdők). Érdemes szem előtt tartani tehát, hogy a két dolog, természet és kultúra csak együtt védhető: nem lehet az emberektől elidegeníteni, rezervátumba zárni a természeti értékeket, és nem lehet fenntartani, a közösség által élőként tovább vinni a nemzeti kultúrát a táj megóvása nélkül.

A fenti példák alapján látszik, hogy Magyarországon stratégiai célokat megvalósító horizontális vagy szakpolitika többé nem állhat meg a klímaváltozás kérdésében való előrelépés nélkül: sem egyéni, sem közösségi szabadságunk, sem a nemzeti szuverenitás, sem a magyar kultúra nem védhető meg a minket körülvevő ökoszisztéma dinamikus egyensúlyának fenntartása nélkül.

⁹ A Covid-19 és a klímaváltozás kapcsolatát most nem elemezzük

8.

A felelősségnek lényeges dimenziója az idő is: Edmund Burke eredeti kijelentése óta¹⁰ (mí szerint a társadalmi szerződés valójában a már meghalt, a most élő és a jövő nemzedékek között kellene, hogy kötessen) óta egyre többen és többféleképpen hivatkoznak a jövő nemzedékek jogaira. Magyarországon már a 64/1991-es alkotmánybírósági határozat óta van annak hagyománya, hogy bár a jövőben élő emberek értelemszerűen nem bírnak jogalanyisággal, az államnak lehet ebben az irányban is kötelezettsége. Mások azzal szeretnék szűkíteni ezt a gondolatmenetet (ami kétségtelenül széles körű önkorlátozáshoz vezet, ha logikusan végigvisszük), hogy a mai szükségleteinkből és érdekeinkből nem lehet egyszerűen levezetni későbbi nemzedékek létfeltételeit.

Két elemet érdemes a jövő generációk jogaival kapcsolatban kiemelni, amely a felelősség kérdéséhez kapcsolódik:

- A társadalomtudományok terminológiájával intergenerációs reciprocitásnak nevezett kölcsönös felelősségérzet: szem előtt kell tartanunk, hogy a korábbi generációk mennyi áldozatot hoztak azért, hogy mi a jelenlegi kényelmes körülmények között élhessünk¹¹, és így saját gondolkodásunk a jövő generációival kapcsolatban is empatikusabb lesz.
- Egyértelmű, hogy a jövőbeni nemzedékeknek a miénktől eltérő igényei és szükségletei (is) lesznek, és ezeket nem tudjuk előre meghatározni. Ezért az irántuk érzett felelősség tartalma a szabadságfokaik számának megőrzése vagy növelése.

¹⁰ Edmund Burke: Töprengések a francia forradalomról. Atlantisz Könyvkiadó, 1990.

¹¹ <https://digest.bps.org.uk/2019/12/18/thinking-about-past-generations-could-help-us-tackle-climate-change/#more-38800>

9.

Összefoglalásként feltehető a kérdés: a magyar nemzet lehet-e a kisközösségekhez vagy a regionális együttműködésekhez hasonlóan pozitív értelemben cselekvő alanya a klímaváltozás elleni küzdelemnek? Ha a nemzeti érdeket nézzük (és ez itt most hangsúlyozottan nem mindig esik egybe a magyar állam érdekével), akkor mindenképpen kívánatos lenne egy nem normatív, nem igazgatási jellegű, hanem közösségi indíttatású célrendszer megjelenése, amely a klímaváltozás káros hatásai elleni küzdelmet, és a szükséges alkalmazkodást orientálja. Ennek a nemzeti célrendszernek az elemei lehetnek:

- a kisközösségek (egy fizikai helyhez, mint otthonhoz kötődő emberek csoportja) önszerveződése olyan érték, amely nagy cselekvő energiát képes mozgósítani, és ezeket a szerveződések egyén és állam igyekezzon támogatni;
- a regionális, az államhatárokon átnyúló, de környezeti értelemben racionális együttműködések a nemzet összefogása kiválóan tudja támogatni: legyen szó a folyóink szennyezéséről, a hulladékgazdálkodás jobb megszervezéséről vagy a veszélyeztetett természeti értékek megőrzéséről; (vagyis a regionális összefogás sem csak államok közötti együttműködés formáját öltheti)
- a klímaváltozás hatásai mindenkit érintenek: az alkalmazkodás viszont megint csak a helyi közösségeken múlik. Egy terület gazdáinak közössége lesz képes eldönteni, hogy új növényi kultúrákkal vagy új módszerekkel próbálkozik a jövőben, az állami szintre emelt illegális hulladéklerakók felszámolásának sikeressége is a helyi közösségek hozzáállásán múlik;
- a (multinacionális) vállalatokkal szembeni érdekérvényesítés is nemzeti érdek, leginkább a világos és átlátható információk elérhetősége az a terület, ahol ezen a szinten fel lehet lépni;
- a kultúra és a természeti értékek csak együtt őrizhetők meg: ennek tudatosítása és az oktatásba való átemelése szintén az állam keretein túlmutató nemzeti érdek;

A természetben és benne az emberben működő dinamikus egyensúly egy csodálatos kiegyenlítő mechanizmus eredménye: van alapunk azt a reményt táplálni, hogy a századunkban felgyorsuló klímaváltozás – a megfelelő szinteken jól értelmezett felelősségérzetünknek és cselekvőképességünknek köszönhetően – csillapítható lesz, ember és természet is képes lesz végzetes következmények nélkül alkalmazkodni.

Kérdések konklúzió helyett

- Hogyan lehet a kisközösségeket jogi értelemben is hatékony alanyokká tenni, úgy, hogy a joggal ne lehessen könnyen visszaélni?
- Magyarország, földrajzi helyzeténél fogva, ha regionális együttműködésekben gondolkodik, akkor az EU keretein kívül is kell mozognia – lehet-e az EU-n kívüli államokkal (Ukrajna, Szerbia) szorosabbra vonni az együttműködést?
- A nagyvállalatok pénzügyi értelemben vett felelősségének meg kell találnia a kereteit. A szennyező fizessen – de hogyan lehetne elkerülni, hogy a fogyasztók (ráadásul az adott termékből vagy szolgáltatásból nem is vásárlók) finanszírozzák a helyreállítást?
- A magyar kultúrtáj védelmére milyen intézmények és eszközök lennének a megfelelőek? Szükség van esetleg a Nemzeti Parkok szerepének átfogalmazására?"

KEREKES GYÖRGY

Kerekes György (1978) környezetvédelmi szakjogász, a Klímapolitikai Intézet igazgatója. Tanulmányait biológusként kezdte, de az ELTE-n jogászként végzett 2003-ban. Rövid hatósági munkát követően az Európai Bizottság vállalkozásfejlesztési hálózatában segítette az uniós csatlakozást követő környezetvédelmi jogi átállásban a magyar cégeket, majd a zöld technológiával foglalkozó vállalkozásokat a külföldi piacra jutásban. Az állami exportfejlesztési intézmény (ma HEPA néven ügynökségi formában) különböző vezető pozícióit 2015-ig töltötte be. Az elmúlt három évben Délkelet-Ázsiában foglalkozott kereskedelemmel és nemzetközi technológia-transzferrel. A Klímapolitikai Intézet megalakítása hozta vissza Budapestre az idei év elején. Szabadidejében madarászik, hobbiként hátizsákkal és munkája révén laptoptáskával bejárta a világ csaknem 70 országát. Nős, két gyermekének is szeretne minél többet megmutatni a Föld változatosságából.

GREEN
POLICY CENTER

✉ info@greenpolicycenter.com

www.GREENPOLICYCENTER.COM